

คืนความสุขให้ประชาชน

(แนวคิดพื้นฐานที่จะต้องก้าวต่อไปข้างหน้าในส่วนที่เกี่ยวข้อง
กับการพัฒนาชีวิตของเกษตรกรและการพัฒนาภาคเกษตรกรรม)

๑. การแก้ปัญหาหนี้สินของเกษตรกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกร ซึ่งอาจจะพิจารณา
แก้ปัญหาจากหนี้สินอันเกิดจากโครงการของรัฐ หนี้สินที่ติดค้างอยู่กับส่วนราชการซึ่งมาจาก
กองทุนที่ไม่ใช่นาการ หรือแม้แต่หนี้ธนาคารที่เกิดจากปัญหาราคาพืชผลตกต่ำเป็นเวลานาน
ต่อเนื่องกันซึ่งไม่มีโอกาสจะได้คืน หนี้ในระบบบางส่วนที่สามารถเยียวยาได้ ตลอดจนหนี้
จากรองในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะการจำนองที่ดินทำกิน
 - การแก้ปัญหาดังกล่าว โดยปกติมักจะใช้วิธีการผ่อนหนี้ ผ่อนเงินต้น หรือพัก
ดอกเบี้ย แต่สภาพความเป็นหนี้ของเกษตรกรก็ยังมีอยู่ ควรหาวิธี Hair
Cut เช่นเดียวกับระบบธนาคารที่ทำอยู่กับภาครัฐกิจที่เป็น NPL หรือการตัดหนี้สูญ
โดยที่ความมุ่งหมายจะสร้างชีวิตใหม่ให้กับลูกหนี้ ซึ่งถ้าทำโดยวิธีผ่อนก็ไม่สามารถ
หลุดวงจรอุบาทว์ได้
 - เรื่องนี้น่าจะเป็นความร่วมมือระหว่างกระทรวงการคลัง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
และสถาบันการเงินทั้งภาครัฐและภาคเอกชนช่วยกันหาทางออก แม้จะต้องใช้เวลา
และต้องดำเนินการด้วยความรอบคอบ ก็ควรจะได้เริ่มในรัฐบาลนี้
๒. การแก้ปัญหาสภาพคล่องของสหกรณ์และสถาบันเกษตรกร ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าในขณะที่
สหกรณ์ออมทรัพย์มีสภาพคล่องสูง มีสมาชิกฝากเงินมาก (เพราะให้ดอกเบี้ยเงินฝากสูงกว่า
อัตราในตลาดที่ธนาคารและสถาบันการเงินให้แก่ลูกค้า) สหกรณ์ออมทรัพย์จำต้องพยายามหา
ที่ฝากหรือที่ลงทุนเพื่อให้สามารถชำระหนี้กับลูกค้าได้ ในขณะที่สหกรณ์อื่น ๆ โดยเฉพาะอย่าง
ยงสหกรณ์การเกษตรขาดเงินเพื่อใช้ในการลงทุนหรือการพัฒนา
 - ทำอย่างไรจึงจะให้สภาพคล่องในสหกรณ์ออมทรัพย์ไหลไปสู่สหกรณ์อื่น ๆ ที่ต้องการ
ทุนได้ สมกับเจตนารมณ์ที่ประสงค์จะให้ขบวนการสหกรณ์พึ่งพาตนเองได้ เพื่อก้าว
ไปสู่การลงทุนในด้านการผลิต การซื้อขายผลผลิต และการบริการสมาชิกอย่างมี
ประสิทธิภาพ
 - อนึ่ง การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตร (โรงเก็บ ไซโล เครื่องจักร ปิมน้ำ
 ฯลฯ) เป็นการลงทุนระยะยาวและระยะปานกลาง ซึ่งยากที่จะได้สินเชื่อจากระบบ
ธนาคาร นอกจากจะสร้างหลักประกันความเสี่ยงให้กับสถาบันการเงินส่วนหนึ่งเพื่อให้
สถาบันการเงินยอมปล่อยสินเชื่อ โดยการที่รัฐจะประกันความเสี่ยงเช่นว่าอาจจะเป็น
ในรูปกองทุนประกันความเสี่ยงที่อาจใช้สภาพคล่องของสหกรณ์ออมทรัพย์ร่วมกับการ
ลงทุนของรัฐได้
๓. การเพิ่มเติมการบริการทางสุขภาพให้ผู้อยู่ห่างไกลสถานบริการ และ/หรือผู้ที่มีความเสี่ยง
จากโรคภัยเฉพาะกลุ่ม เป็นสิ่งที่น่าคิดเพราะคนไทยบางกลุ่ม เช่น ชาวไร่นา แรงงานภาค
การเกษตร มีความเสี่ยงต่อโรคภัยเป็นพิเศษ เช่น โรคภัยอันเกิดจากสารพิษจากยาฆ่าแมลง
โรคภัยที่อาจติดจากสัตว์เลี้ยง หรือการบริโภคอาหารที่ปนเปื้อน ฯลฯ และกลุ่มคนเหล่านี้ยังอยู่
ห่างไกลจากสถานบริการทางสุขภาพอีกด้วย

- โดยที่ได้มีการจดทะเบียนเกษตรกรไว้แล้ว ถ้าจะขยายขอบเขตของการเยียวยาโรคภัย หรือเพิ่มปริมาณของบริการที่ให้เป็นตัวเงินก็น่าจะทำให้คนเหล่านี้สามารถใช้ทะเบียนของตนเองเป็นเครื่องแสดงตนได้ทันที เป็นการยกระดับการให้บริการของรัฐให้ทั่วถึงทางหนึ่งและเป็นการเชื้อเชิญเกษตรกรให้มาลงทะเบียนไปด้วย
- เป็นที่ทราบกันดีว่าโรงพยาบาลและสถานบริการทางสุขภาพต้องการให้ผู้เจ็บป่วยออกไปจากโรงพยาบาลโดยเร็วที่สุดเพื่อสงวนเตียงไว้สำหรับผู้ต้องการบริการคนต่อไป แต่ก็ทำไม่ได้ เพราะถ้าส่งคนป่วยกลับบ้านก็อาจจะเสียชีวิตลงได้ การตั้งหน่วยงาน “บริการครึ่งทาง” คือรับคนไข้จากโรงพยาบาลไปฟื้นฟูก่อนไปบ้าน หรือมีขบวนการเยี่ยมเยียนคนป่วยที่ออกจากโรงพยาบาลไปอยู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ที่ห่างไกล ย่อมเป็นบริการที่น่าจะทำให้ประชาชนมีความสุขมากขึ้น และโรงพยาบาลก็สามารถให้บริการกับผู้ป่วยที่ต้องการเตียงในโรงพยาบาลมากยิ่งขึ้น

๔. พัฒนากองทุนระดับหมู่บ้าน/ชุมชน และ Micro Credit ต่างๆ ให้มีการตอบสนองต่อความต้องการและการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้น เป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง ทั้งนี้ โดยการตรวจสอบประสิทธิภาพของกองทุนและ Micro Credit ในระดับชุมชนที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อหาแนวทางปรับเปลี่ยนและเพิ่มทุนควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบบัญชีและการตรวจสอบที่โปร่งใส

- การให้องค์ความรู้เกี่ยวกับ “เศรษฐกิจพอเพียง” ควรเริ่มพร้อมกับการเพิ่มทุนและขยายการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้ ระบบการบริหารควรคำนึงถึง
 - การออมในชุมชนและความพอเพียงในการบริโภค
 - การใช้เงินอย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัด
 - การสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ
 - ความโปร่งใสและธรรมาภิบาล

๕. การบริหารจัดการทรัพยากรโดยเฉพาะที่ทำกินเป็นเรื่องที่ค้างคามานานและไม่มีใครตัดสินใจว่าจะทำอย่างไรกับปัญหาการเข้าครอบครองที่ดินของรัฐ ซึ่งโดยปัจจุบันปัญหาไม่ได้อยู่ที่เทคนิค เพราะแผนที่ทุกประเภทก็ได้มีการเตรียมไว้พร้อมแล้ว ปัญหาการทับซ้อนพื้นที่น่าจะแก้ไขได้ เป็นเพียงแต่ต้องลงมือทำทันทีในรัฐบาลนี้

- ที่เป็นคำถามหลักก็คือ จะทำอย่างไรกับคนที่เข้าไปอยู่ในที่ดินของรัฐ (จะชอบหรือไม่ชอบด้วยกฎหมายก็ต้องพิจารณาเป็นราย ๆ ไป เป็นพื้นที่ๆ ไป) แต่หลักการก็น่าจะยึดตามแนวพระราชดำริให้คนกับป่าพึ่งพากัน การให้คนอยู่ในป่าทุกประเภทควรจะมีเงื่อนไขที่ยอมรับได้ทั้ง ๒ ฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตป่าสงวน
- ต้องสร้างหลักฐาน มีระบบการเก็บข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ (ในขั้นการจัดที่ดินต้องสามารถตรวจสอบได้ว่าใครมีที่ดินกี่แปลง เท่าใด) ถ้าที่ที่ครอบครองเป็นที่สงวนหวงห้ามเด็ดขาดที่โดยสภาพไม่สามารถให้คนเข้าอยู่ได้ ก็จำเป็นต้องโยกย้ายเป็นกรณีๆ ไป และมีการฟื้นฟูพื้นที่ทันที
- โดยที่ลักษณะของการให้สิทธิมีหลากหลาย จึงควรจัดการให้สิทธิเพียง ๔ ประเภท คือ กรรมสิทธิ์ตามประมวลกฎหมายที่ดิน สิทธิตามกฎหมายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (โฉนด ส.ป.ก. และ ส.ป.ก. ๔-๐๑) สทก. ตามกฎหมายป่าไม้และการอนุญาตประเภท

อื่นตามกฎหมายป่าไม้ และสิทธิการเช่า (ตามกฎหมายที่ราชพัสดุและอื่น ๆ) เท่านั้น เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน

- อนึ่ง สิทธิตามกฎหมายอื่นนอกจากสิทธิตามประมวลกฎหมายที่ดิน เป็นสิทธิที่มีข้อจำกัดทั้งสิ้น สถาบันการเงินมักไม่ยอมให้ใช้เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน นอกจากจะเป็นโฉนด หรือ นส. ๓ ที่ออกตามประมวลกฎหมายที่ดิน จึงจำเป็นต้องเร่งรัดให้มีสถาบันการเงินพิเศษเพื่อให้จัดการธุรกรรมเกี่ยวกับที่ดินที่มีข้อจำกัดเหล่านี้โดยเร็ว ในขั้นแรกอาจฝากการดำเนินงานไว้ที่ ธ.ก.ส. หรือขยายกิจการเกี่ยวกับธนาคารที่ดินของ ธ.ก.ส. ก็ได้ (ที่ประเภทอื่น ๆ มีเป็นจำนวนมาก เช่นที่ปฏิรูปมีประมาณ ๓๘ ล้านไร่ ที่ป่าสงวนอีก ๑๐ กว่าล้านไร่ ที่ดินราชพัสดุ ที่รกร้างว่างเปล่า ที่ดินสาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทต่าง ๆ ฯลฯ)

๖. การสร้างคนให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกเป็นเรื่องที่สำคัญ ไม่ว่าประเทศจะก้าวสู่สังคม Online, Digital Economy หรือ Creative Economy เราต้องเตรียมคนให้พร้อมเริ่มตั้งแต่วันนี้ ซึ่งประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

- Computer Literacy ของคนไทย
- ความต้องการตลาดแรงงานระดับกลาง (อาชีวะ)
- ความต้องการ Specialized Skill โดยพึงพามหาวิทยาลัยที่เน้น “ความสามารถเฉพาะทาง” เช่น Computer, Design, Information System/Technology, Biotechnology
- การทำธุรกิจในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป เช่น การทำธุรกิจบน Internet การจัดการข้อมูลแบบ Big Data การจัดการ Logistic แบบ Digital เป็นต้น (สิงคโปร์เลยไปไกลแล้ว)
- การสร้างทักษะในการบริหารธุรกิจการเกษตรหรือธุรกิจระยะแรกเริ่มให้ทันสมัยสำหรับผู้ประกอบการอาชีพการเกษตรในโลกยุค Digital และเยาวชนภาคเกษตร เป็นต้น
- อย่าปล่อยให้คุณธรรมเป็นเรื่องจับต้องไม่ได้ ไม่เกิดประโยชน์หรือมองไม่เห็นผลตอบแทน ประเด็นนี้เป็นหน้าที่โดยตรงของนักการศึกษา นักจิตวิทยา และนักวิเคราะห์สังคมทั้งหลาย รวมทั้งสื่อมวลชนทุกสาขา จะต้องมาร่วมกันหาทางออกให้ได้ว่า “ถ้าเป็นคนดีแล้ว ได้อะไรขึ้นมา” ถ้าเริ่มเดี๋ยวนี้ก็อาจจะยังไม่สาย แต่ถ้าไม่เริ่มหรือทำอะไรเป็นชิ้นเป็นอันในเวลา ๑ ปีของรัฐบาลตาม Road Map ก็จะไม่เสียเปล่า
- อนึ่ง การสร้างโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายเพื่อเพิ่มทักษะในอาชีพที่ต้องการคนหนุ่มสาว ควรจะได้รับการให้ความสนใจอย่างยิ่ง เช่น อาชีพการเกษตรที่ใช้เทคโนโลยีและการบริหารจัดการแบบใหม่ การสร้างเวทีเพื่อให้นักคิดสร้างสรรค์ได้มีโอกาสแสดงผลงาน หรือได้รับทุนอย่างต่อเนื่อง และควรเน้นการให้ทุนการศึกษาเฉพาะเรื่องที่มีตลาดแรงงาน หรือเรื่องการสร้างขีดความสามารถประชากรไทยเพื่ออนาคต

ปีติพงศ์

๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๗

แนวคิดปรับโครงสร้างการส่งเสริมการเกษตร

เมื่อลงมือการดำเนินการปรับโครงสร้างการผลิตภาคเกษตร ไม่ว่าจะเป็นยางพารา หรือข้าวก็ตาม โครงสร้างอันหนึ่งที่จำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยนควบคู่กันไปด้วยก็คือ การส่งเสริมการเกษตร ซึ่งวิธีการเดิมที่ใช้มานานแล้วมักจะเน้นการถ่ายทอดองค์ความรู้และการจัดทำพื้นที่ตัวอย่าง (ในกรณีพืช และการอนุรักษ์ดินและน้ำ) การฝึกอบรม และการให้บริการการตรวจสอบและรักษา (ในกรณีปศุสัตว์ และประมง)

ในโลกของการค้าสินค้าเกษตรที่นับวันจะต้องมีการแข่งขันทั้งในแง่คุณภาพและการลดต้นทุนเข้มข้นยิ่งขึ้น ผู้ผลิตรายย่อยจะประสบปัญหาในการแข่งขันมากขึ้น ดังนั้น การที่เกษตรกรรายเล็กจะรวมตัวกันเพื่อให้เกิดพลังในการผลิตเช่นเดียวกับฟาร์มใหญ่ ๆ ที่มีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพจึงมีความจำเป็น

เมื่อเกษตรกรรายย่อยรวมตัวกัน ระบบการส่งเสริมก็ต้องเปลี่ยนจากการ “ให้ความรู้และเยี่ยมเยียน” มาเป็นการเป็น “ผู้จัดการ” บริหารฟาร์มที่เกษตรกรรายเล็ก รวมตัวกันให้ได้ โดย “ผู้จัดการ” ต้องมีภารกิจทั้งในด้านวิชาการ การบริหารจัดการการผลิต การบริหารจัดการผลผลิต ตลอดจนการตลาด และระบบการควบคุมด้วย

นั่นก็คือ ฟาร์มใหญ่ที่ประกอบด้วยเกษตรกรรายย่อย จะมี “ผู้จัดการ” มืออาชีพ ช่วยบริหารทำนองเดียวกับฟาร์มใหญ่ ๆ ของบริษัทและองค์กรอื่น ๆ แต่เกษตรกรจะไม่เสียเสรีภาพในการเป็นเจ้าของที่ดิน การเลือกใช้ปัจจัยการผลิต การตัดสินใจร่วมกันในการผลิต ตัดสินใจร่วมกันในการใช้เทคโนโลยี ประหยัดและลดต้นทุน ตลอดจนเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตได้จนสามารถยืนหยัดอยู่ร่วมกันในโลกที่เปลี่ยนแปลงได้โดยมี “ผู้จัดการ” เป็นเครื่องมือที่สำคัญ

ที่ยากก็คือ ทำอย่างไรจะหาพนักงานส่งเสริมที่สามารถทำตัวเป็น “ผู้จัดการ” ได้ทั้งในภาคพืช ประมง และปศุสัตว์ เชื่อว่าในจำนวนพนักงานส่งเสริมหลายหมื่นคน คงต้องมีคนที่ทำได้อยู่จำนวนหนึ่ง เพียงแต่ต้องให้การพัฒนาคนเหล่านี้เป็นหัวหอกในการปฏิบัติ ไม่ช้าเราคงมีฟาร์มขนาดใหญ่ซึ่งมีเกษตรกรรายย่อยเป็นเจ้าของ และมีพลังในการผลิต การจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรให้เห็นมากขึ้น

ปิติพงศ์

๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๗

สรุปความเห็นเบื้องต้นเกี่ยวกับระบบการส่งเสริมการเกษตร

๑. ให้กรมที่เกี่ยวข้องพิจารณานำเสนอพื้นที่ที่เหมาะสมทางกายภาพ และมีขนาดที่เหมาะสมเพื่อการพัฒนาการเกษตร โดยเน้นพื้นที่และความถนัดของเกษตรกรเป็นหลัก (ทั้งในด้านพืช ประมง ปศุสัตว์ รวมทั้งข้าว และหม่อนไหม)
๒. ในขั้นต่อไปให้มีการกำหนดแผนพัฒนาพื้นที่ในรูปของโครงการ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ลดต้นทุน และพัฒนาการตลาดทั้งในระดับชุมชน เมือง Modern Trade และการซื้อขาย Online
๓. เตรียมบุคลากรและทรัพยากรที่พร้อมที่จะเป็นผู้จัดการ (Manager) ของพื้นที่ดังกล่าว โดยกำหนดทางเดินของอาชีพ (Career Path) ของคนเหล่านี้เป็นพิเศษ รวมทั้งจัดการฝึกอบรมอย่างเข้มข้นให้กับบุคคลที่จะเป็นผู้จัดการ
๔. ส่วนด้านสถานีต่าง ๆ ที่สังกัดส่วนกลาง และราชการส่วนภูมิภาค ยังคงดำรงภารกิจตามกฎหมาย และสนับสนุนผู้จัดการในกรณีที่มีการร้องขอในเชิงวิชาการหรือการบังคับใช้กฎหมาย
๕. เฉพาะกรณีของกรมวิชาการเกษตร กรมการข้าว และกรมหม่อนไหม ซึ่งไม่มีราชการส่วนภูมิภาค ให้มีการประสานงานแบ่งภาระหน้าที่กับกรมส่งเสริมการเกษตรให้ชัดเจน
๖. สำหรับเกษตรกรทั่วไปที่ยังไม่ได้อยู่ในโครงการให้ใช้ระบบให้ความรู้และเยี่ยมเยียน (Training & Visit) ต่อไป
๗. ให้กรมส่งเสริมการเกษตรพิจารณาจัดระบบการจดทะเบียนเกษตรกรให้เหมาะสมเพื่อแบ่งเบาภาระของทางส่วนภูมิภาค เนื่องจากเป็นภาระหนักของข้าราชการและค่าใช้จ่ายต่อหัวของกรมส่งเสริมการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนภูมิภาค ขัดสนมาก
๘. ครั้งต่อไปจะนัดประชุมเมื่อได้พื้นที่แล้ว

ปิติพงศ์

๖ พ.ย. ๕๗

นโยบายสหกรณ์

รัฐบาลอยากให้สหกรณ์มีบทบาทในการซื้อขายผลิตผลทางการเกษตร และพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เพื่อให้สหกรณ์เป็นองค์กรที่สามารถช่วยเหลือเกษตรกรในด้านการตลาดโดยมีขีดความสามารถในการแข่งขันกับภาคเอกชนได้

ผมคิดว่าภารกิจของรัฐบาลร่วมกับสหกรณ์ (รวมทั้งกลุ่มอื่นๆที่สนใจด้วย) มีอยู่ ๓ ประการที่สามารถทำได้ภายใน ๑ ปี ได้แก่

๑. การสร้างขีดความสามารถของสหกรณ์ในการขยายการนำเข้าและส่งออกผลิตผลทางการเกษตรตามแนวชายแดน โดยเพิ่มศักยภาพของสหกรณ์ในการซื้อผลิตผลจากประเทศเพื่อนบ้าน และจากบริเวณใกล้เคียงภายในประเทศมารวบรวม ปรับปรุง หรือแปรรูป เพื่อส่งขายภายในประเทศหรือส่งออกต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณพื้นที่ที่เป็นแนวชายแดนที่รัฐบาลกำลังปรับปรุงเพื่อรองรับการค้าชายแดน (กรมส่งเสริมสหกรณ์กำลังดำเนินการจัดทำโครงการร่วมกับสหกรณ์)
 ๒. การสร้างขีดความสามารถของสหกรณ์ที่ก้าวหน้าในการผลิต จำหน่ายพืชผล และการแปรรูป โดยการส่งเสริมให้สหกรณ์ที่ประสงค์จะเข้าร่วมโครงการได้มีเงินหมุนเวียน ดอกเบี้ยผ่อนปรน และมีเงินที่จะลงทุนในทรัพย์สินที่มีความจำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตร
- เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้างต้น มีความจำเป็นจะต้องสร้างตลาดควบคู่กันไปด้วย เช่น การพัฒนาตลาดขายตรงของเกษตรกร (เปิดตัววันที่ ๒๘ พฤศจิกายน) การร่วมมือกับโมเดิร์นเทรด การวางตลาดหรือการขายกับแหล่งรวบรวมสินค้า และเริ่มพัฒนาการขายสินค้าบนอินเทอร์เน็ต รวมทั้งการเปิดตลาดระดับสหกรณ์กับประเทศเพื่อนบ้านหรือต่างประเทศอื่นๆ หรือแม้แต่การรื้อฟื้นนโยบายร้านค้าของสหกรณ์ร่วมกับกลุ่มอื่นๆ
๓. จำเป็นต้องสร้างระบบการออมและการพึ่งพาระหว่างสหกรณ์ด้วยกันเองให้มากขึ้น เช่น การเชื่อมโยงเงินฝากและรายได้ของสหกรณ์ออมทรัพย์ซึ่งมีเงินในระบบเป็นจำนวนมากกับสหกรณ์การเกษตร ซึ่งขาดสภาพคล่องและต้องการเงินลงทุนระยะปานกลางอีกมาก ทั้งนี้ จำเป็นต้องมีการแก้กฎระเบียบต่างๆ หรืออาจจะต้องแก้กฎหมายด้วย

อย่างไรก็ตาม สหกรณ์เป็นนิติบุคคลซึ่งมีเสรีภาพในการบริหารองค์กรด้วยตัวเอง การตัดสินใจในการพัฒนาด้านต่างๆ จำต้องใคร่ครวญเกี่ยวกับความสามารถ ผลตอบแทน และภาระที่สหกรณ์ (หรือกลุ่มอื่นๆ) มีต่อสมาชิกเป็นสำคัญ และต้องคำนึงถึงหลัก “เศรษฐกิจพอเพียง” ในกระบวนการการตัดสินใจด้วย

ปิติพงศ์

๑๓ พ.ย. ๕๗